

Хрест Христовий та його несення в життєвому подвигу християнина (до 1000-ліття мученицької смерті князів-страстотерпців Бориса й Гліба)

прот. Василь Лозовицький, ієрей Володимир Штокало

У статті, присвяченій 1000-літтю мученицької смерті князів-страстотерпців Бориса й Гліба, підняте питання співвідношення Хреста Христового, Його викупної жертви з обов'язком несення свого життєвого хреста кожним Його послідовником на прикладі перших канонізованих святих мучеників Древньої Русі.

Ключові слова: Хрест, хрестоносіння, хресне знамення, страстотерпництво, святі Борис і Гліб.

Хто хоче йти за Мною, нехай зречеться себе, і візьме хрест свій, і за Мною йде. (Мк. 8, 34). ... ми – діти Божі. А якщо діти, то і спадкоємці, спадкоємці Божі, співспадкоємці ж Христу, коли тільки з Ним страждаємо, щоб з Ним і прославитися. Бо гадаю, що нинішні тимчасові страждання нічого не варті порівняно з тією славою, яка відкриється в нас. (Рим. 8, 16-18).

Життя християн представляється як неупинна боротьба за вічне спасіння, боротьба за вічну радість і блаженство, боротьба проти зла і гріха.

«Крадькома і непевно слабкі та немічні, йдемо ми мінливими, скорботними, втраченими на цій землі шляхами і стежками. Блукаємо ми, подорожні, по дивній землі... Ми – по ній, а вона – по чорному, бездонному, опівнічному небу... Лише вдалині, углибині цього бездонного неба, світиться і сяє видимий для наших-духовних очей, внутрішнього сердечного зору біля підніжжя Небесного Єрусалима Хрест Чесний, Животворчий, спасительний для світу. Блищить і виливає свою силу недосяжну, непереможну і Божественну, виливає на весь світ»¹.

¹ Иларион (Алфеев), игумен. Вы – свет мира. Беседа о христианской жизни. – Клин: Фонд «Христианская жизнь», 2000. – С. 78.

Уся історія людства позначена хресним знаменням. А в службі, присвяченій Хрестовоздвиженню, розкривається зміст його значення і ролі. Святковими піснеспівами Церква-Мати нагадує вірним кілька моментів зі старозавітної історії, у яких відобразилися прообрази Живоносного Древа. Хрест – глава нашого спасіння, джерело незчисленних благ.

«Месіанська ідея являється в зародку в перших же главах книги Буття; вона розвивається на відстані віків у книгах історичних і пророчих, завжди підносячись і освічуючись до тих пір, аж доки не отримує в Євангеліях і Посланнях повного розкриття і свого остаточного завершення в Апокаліпсисі. Вона являється на самому початку світу і зупиняється в середовищі вічності, на небі. Ось історія цілого людства, нерозривно пов'язана з історією свого Викупителя. Єдиною думкою, яка встановлює єдність Біблії, служить таїнство Викуплення. Ісус Христос очікуваний – ось весь Старий Завіт; Ісус Христос, Який прийшов – ось весь Новий Завіт. Новий Завіт прихований у Старому; Старий пояснений у Новому»².

Перш за все Церква вирізняє таку історичну аналогію: колись райське дерево завдало смерті людству в особі Адама, який переступив заповідь Божу; благословенне Древо Хресте повернуло людству життя. Прообразами Хреста у Старому Завіті також були ітакі події з патріархом Яковом: коли той благословляв своїх дітей і онуків, дітей Йосифа він благословив, поклавши хрестоподібно руки їм на голову: старшого Манасію і молодшого Єфрема. Так, руки Йосифа прообразували знак хреста. Пророк Мойсей неодноразово долучався до прообразування Хреста. Як видно з біблійного тексту, Мойсей двократно дією свого жезла зобразив знак Хреста при переході Ізраїля через Червоне море. Вертикальна лінія хреста була зображена першим ударом жезла, що розділив море, а горизонтальна лінія – помачом жезла для з'єднання морських вод. У Меррі за посередництвом дерева Мойсей перетворив непридатну для пиття воду в солодку. Знову символ Хреста ми бачимо, коли Мойсей зі скелі виводить воду за словом Божим, ударивши жезлом по каменю. Мідний змії на хресті

² Шмеман А., протопр. За жизнь мира. – М., 2003. – С. 81-82.

спасав євреїв від смертоносних укусів отруйних змій, так само як і Животворчий Хрест подає зцілення вірним від смертельної рани гріха. Пророк Іона теж прообразував Хреста, коли в череві великої риби в молитві підносив до Бога руки, зображаючи Хрест.

Але всі ці символи і прообрази древності, як і багато інших, були лише слабкими й неясними вказівками для старозавітного Ізраїля. Це не змогло допомогти йому в непевних спробах боротьби із гріхом і злом. Все це було непереконливим для синів Закону й Писань. Їм усім потрібно було знамення і чудо, хоча іншого знамення, як знамення Іони, їм показано не могло бути (Мф. 12, 39). І ось дається воно... Настає час, коли небесні єднаються із земним, коли Божественне низилося до людського, щоби підняти людське до Божественного.

«Настають страшні дні, коли Хрест піднімається над землею, і торкається небес... Сам втілений Господь спасає нас від смерті і гріха, чого не в силах зробити був ніхто: ні заступник, ні ангел... Смиряється Бог, приймає образ раба, безчеститься Чесний, принижується Високий, Безгрішний і абсолютно вільний від зла вселяється у грішний світ, ним не заражаючись, і звільняє нас від гріха... Потрібне було чуттєве, болюче, відчутне несення Хреста... Потрібні були Голгофські страждання перед усіма людьми... щоб пояснити Хрест усього Його життя. Потрібне було страждання тіла, щоб зрозуміти рани серця Його, проколєння ребра і пролиття Чесної Крові з ран від цвяхів, щоб зрозуміти істинне значення крапель кривавого поту у борінні в Гефсиманії»³,

– писав ігумен Іларіон (Алфєєв). Так, отже, Хрест є лише кульмінацією всього життєвого подвигу, увінчанням усього пройденого шляху. І він освітає цей шлях, шлях не лише від римського судища до Голгофи, але ще від Віфлеємської печери, через усе дитинство, Йорданське Хрещення, пустельні спокуси, через поля й ниви Галілеї, синагоги і храми, будинки принижених і гордовитих, фарисеїв і митарів, рибацькі човни і хвилі Генісаретського озера, через весь довгий страдницький шлях...

³ Іларіон (Алфєєв), игум. Вы – свет мира. Беседа о христианской жизни. – Клин: Фонд «Христианская жизнь», 2000. – С. 82.

Хрест отримує тепер особливе значення у боротьбі християнина з невидимими ворогами його спасіння, як головна зброя духовної боротьби, як запорука життя вічного і як особистий подвиг хрестоносіння.

«Ідемо й несемо всі хрести до того Хреста, який сяє високо вдалечині, біля стін невидимого Єрусалима Небесного. Там здійснюється поклоніння йому, там лики Ангелів і Архангелів безперестанно поклоняються йому, славословляють його. Ми очікуємо того дня, коли явиться на небі Хрест – знамення Сина Людського і поведе праведників після Страшного Суду в райські чертоги. Очікуємо цей день і в очікуванні несемо свої хрести... Непереможна й недосяжна, божественна Сило Чесного і Животворчого Хреста, не залиши нас грішних!»⁴

– молитовно промовляємо з автором цих слів теперішнім митрополитом Іларіоном (Алфеевим). Хрест – це дивний символ і знамення, яким освітлюється все життя кожного християнина зокрема і всієї повноти Церкви Христової. У ньому відображені всі моменти нашої релігійної свідомості. Чесному Хресту відведене видне місце в церковній творчості: богослужінні, архітектурі, ікономалярстві, піснеспівах та ін. Через усе це поступово проходить уся історія роду людського, розгортається весь хід подій від райського дерева до Древа Хресного, від вигнання із раю Едему до переможного й радісного входження до нього, від гріхопадіння до викуплення, а відтак від сучасного життя до майбутньої слави і повноти благодаті Царства Небесного.

Таким чином, Хрест відкриває тайну смерті й воскресіння Христа Спасителя, яка переживається Церквою як шлях і засіб, завдяки якому кожен вірний може стати причасником Божественної благодаті, до безсмертя і нетління. Слід визначити, що нехай за допомогою і умовних понять нашого розуму, що ми розуміємо, говорячи про «шлях» і «засіб». Смерть Христа, яка пов'язується із самим Хрестом, була добровільною. Він Сам «віддав Себе» на смерть (Єф. 5, 25); вона не була для Нього неминучим наслідком тварної природи, що існує за рахунок своїх власних сил і можливостей, а тому поступово втра-

⁴ *Иларион (Алфеев), игумен. Вы – свет мира. Беседа о христианской жизни. – Клин: Фонд «Христианская жизнь», 2000. – С. 80.*

чає сили й енергію буття. Христос віддає Себе смерті, одночасно відмовляючись, від будь-якого прагнення до самостійного чи окремого існування за образом творіння. Для нього життя і буття нерозривно пов'язані з Отцем і можливі лише при умові безумовного віддання Себе волі Отця («в руки Твої віддаю дух Мій...» (Лк. 23, 46)).

Ми, люди, які підлягають смерті, тому що після гріхопадіння наша іпостась існує за рахунок тварних енергій людської природи. Вона ж не спроможна забезпечити безперервність автономного буття, і тому наше життя з часом вичерпується і, накінець, згасає. Однак Іпостась Христа джерелом свого буття має не людське тварне єство, а нетварну Божественну природу, яка існує за вільним благоволінням Отця і вільним відповідним рухом синівської любові. Саме народження тілесної індивідуальності Христа не є результатом автономного прагнення до увіковічення тварної природи: народився «... не від крові, не від похоті плотської, не від хотіння чоловічого, а від Бога...» (Ін. 1, 13). Отже, лише «надприродне» (з точки зору творіння) народження могло гарантувати плоті Христовій свободу від тління й смерті.

Хрест Христовий став могутнім символом Церкви, видимим знаком християнської віри не тільки як нагадування про Страсті Господні, ціною яких було викуплене людство. Християни осіняють себе хресним знаменням, висловлюючи таким чином добровільну відмову від індивідуальної самодостатності і жертвовної віддачі свого життя в руки Отця і Бога.

Феофан Затворнику Словіна Воздвиження Чесного і Животворчого Хреста Господнього так роздумує щодо несення Хреста кожним християнином:

«... Є ще безліч інших хрестів: є хрест умертвіння розумування, хрест розп'яття свавілля, хрест відкидання всяких утіх, або, у сукупності все, хрест суворого самовідданого життя; і ще, вище за все – хрест Боговідданості, коли завмирає в людини всяке знання про влаштування своєї долі тимчасової і вічної від передачі себе у волю Божу. Ось скільки хрестів! ... І ще не все ... Та й навіщо їх обчислювати всі детально...»⁵.

⁵ Феофан (Говоров) Затворник, свт. Слова на Господские, Богородичные и торжественные дни. – М.: «Отчий дом», 2010. – С. 356.

Поряд з цим таємничим, містичним значенням для християнина, Хрест отримав для нього й суто моральне значення. Він став натхненням і підтримкою для нього в тяготах особистого хрестоносіння.

«Подивіться, – ніби говорить Христос, – на те, що звершив Мій Хрест; зробіть і ви такого роду зброю, і звершіть те, що хочете. Нехай послідовник Христовий буде так готовий до того, щоб перетерпіти заколення і бути розп'ятим на Хресті, говорить Господь, як готовий той, хто несе хрест на своїх плечах; нехай вважає себе близьким до смерті. Перед такою людиною всі приходять у подив, тому що ми не так боїмося озброєних незчисленими людськими знаряддями і міцною мужністю, як людину, яка обдарована такою силою»⁶.

Бувши Христовим, Його славою і висотою, Хрест цей являється одночасно близьким до нас, як наш особистий Хрест. Христос поніс на плечах Своїх той самий Хрест, на якому був розп'ятий за тих, кому цей Хрест готувався, як покарання за беззаконня та боговідступництво. Тому Христос поніс Хрест, який належав нам. З такого розуміння і випливає, як через Хрест на людей виливається велике багатство різних благ.

«Цей добрий кормчий, наповнивши багатством наше життя і примиривши його, ще доправив нас у майбутнє вічне життя (св. Єфрем Сирін). Хрестом визволились ми від ворожнечі і Хрестом утвердились у дружбі з Богом. Хрест об'єднав людей з ликом ангелів, зробив їх природу вільною від усякого тлінного діла і надав їм можливість провадити нетлінне життя (Василій Селевкійський). Він зробив чистою землю, возвів наше єство на царський престол... Цей Хрест навернув на істинний шлях вселенну, вигнав блуд, повернув істину, землю зробив небом (свт. Іоан Золотоустий). Він поклав кінець беззаконним ділам світу, присік його безбожні вчення, і світ не догоджає вже більше диявольським законам і не зв'язується узами смерті; (Хрест) утвердив заповідь доброчестя і викоринив сладострастя; освятив правило стримання і скинув панування похоті. Насправді,

⁶ Катанский А. Догматическое учение о семи Церковных таинствах в творениях древнейших отцов и писателей Церкви до Оригена включительно. – СПб., 1877. – С. 234.

яке добро отримане нами, крім Хреста? Яке з благ дароване нам не через Хрест? Через Хрест ми навчилися благочестя і пізнали силу Божественної природи; через Хрест ми зрозуміли правду Божу і досягаємо добродійства доброчесності; через Хрест ми пізнали один одного; через Хрест ми пізнали силу любові і не відмовляємось померти один за одного; завдяки Хресту ми зневажили всі багатства світу і оцінили їх ні на що, очікуючи майбутніх благ і невидиме приймаючи, як видиме. Хрест проповідується – і істина по всій вселенній поширюється, і царство небесне підтверджується (свт. Іоан Золотоустий. Слово на Воздвиження)⁷, – переповідає багатство святоотцівської думки щодо Хреста Господнього професор Попов.

Священне Писання і особистий повсякденний досвід говорить про те, що всі люди грішні і всі страждають у більшій чи меншій мірі. Але одні люди, подібно до розбійника, розіп'ятого по ліву сторону від Христа, ремствують, чим більше страждають, тим більше озлоблюються, і скорботи не приносять їм користі. Інші ж, подібно до розсудливого розбійника, усвідомлюють, що вони заслуговують покарання і смиренно просять у Бога прощення та допомоги. При такому настрої їх життєві скорботи ставляться їм у страждання заради Господа, і їх особистий хрест перетворюється на Хрест Христовий. Це служить для їх духовного оновлення і спасіння.

Тож не випадково в близьких до досконалості християн страждання можуть носити характер співучасті в стражданнях Христових. Це положення ґрунтується на словах ап. Павла: *«Нині я радію в стражданнях моїх за вас і поповнюю нестачу в плоті моїй скорбот Христових за Тіло Його, яке є Церква»* (Кол. 1, 24).

І ті з християн, які беруть участь у таких почесних стражданнях, наче продовжують і завершують велику справу Христа – спокутування гріхів, учинених членами Церкви Христової.

І в сьогоденній буремній для України час, коли свої життя жертовно віддають кращі сини народу, поряд зі згадуванням і урочистими відзначеннями 1000-ліття упокоєння святого рівноапостольного великого князя Володимира, варто торкнутися увагою страстотерпницького подвигу його синів-мучеників святих Бориса й Гліба.

⁷ Попов Е., прот. Нравственное богословие. – СПб., 1901. – С. 233.

Борис і Гліб були мучениками за Христа, але полягли жертвою політичного злочину, у княжій усобиці, як багато хто і до, і після них. Одночасно з ними від руки Святополка загинув і третій брат Святослав, про канонізацію якого й мови не було. Святополк, який почав убивати братів у прагненні встановити на Русі єдинодержав'я, лише наслідував свого батька Володимира-язичника, як про це згадує сам святий Борис. Показовим є те, що Грецька Церква знає надзвичайно мало святих мирян. Майже всі святі грецького календаря відносяться до числа мучеників за віру, преподобних (аскетів-подвижників) і святих (єпископів). Миряни в чині «праведних» зустрічаються вкрай рідко. Потрібно пам'ятати про це, щоб зрозуміти всю винятковість, усю парадоксальність канонізації князів, убитих в міжусобиці, і притому першої канонізації в новій Церкві вчора ще язичницького народу.

У чому ж давньоруська Церква і весь народ бачили святість князів, сам сенс їхнього християнського подвигу?

Мучеництво святих князів позбавлене всякої подоби героїзму. Не тверде очікування смерті, не виклик силам зла, який так часто явно відчувається в стражданнях древніх мучеників⁸... Їх подвиг мучеництва ґрунтується на Христовій заповіді про любов. Вони не побажали силою наполягти на своєму земному княжому праві, віддавши перевагу замість земного царювання «цесарству незрушиму».

Ця центральна ідея Борисоглібського культу поряд з прокляттям братовбивці Святополка як «другого Каїна» слугувала могутнім стабілізуючим фактором політичної системи Древньої Русі. Шанування братів-мучеників як миротворців виражалося також у тому, що біля їх гробниці князі клялися в дотриманні договорів⁹.

Показовим є те, що Руська Церква, яка особливо полюбила страстотерпців, нічим не виділила із загального ряду своїх святих мучеників, які в Грецькій Церкві (як і в Римській) завжди займають перше місце і в літургійному, і в народному шануванні. Більшість давньоруських мучеників за віру або місцево шанують, або забуті народом. Чи багато православних людей знають варягів Федора та Івана, печерського інок Євстратія, Кукшу – просвітителя в'ятичів, Авраамія – мученика болгарського, литовських мучеників Антонія, Іоана та Євстафія або казанських Іоана, Стефана і Петра? Ніхто з них ніколи не міг зрівня-

⁸ Федотов Г. Святые Древней Руси. – [Електронний ресурс].

⁹ Борис и Глеб. // Православная энциклопедия. – Т. 6. – С. 44-60. – [Електронний ресурс].

тися в церковному прославленні з Борисом і Глібом – страстотерпцями. Це означає, що Церква не робила відмінностей між смертю за віру в Христа і смертю в послідуванні Христу, з особливим шануванням ставлячись до другого подвигу.

«Цей парадокс, звичайно, є вираженням основного парадоксу християнства. Хрест – символ усіх страстотерпців, зі знаряддя ганебної смерті стає знаменням перемоги, непереможним апотропеєм¹⁰ проти ворогів»¹¹, – пише дослідник давньоруської святості Г. Федотов.

У чому ж полягає сутність *«подвигу непротивлення – національногорелігійного подвигу як справжнього релігійного відкриття новохрещеного руського народу»¹²*. Злоба дня не дає відповіді на це питання... Очевидно, справа в тому, що жертва святих князів увійшла у *«великий час»* як тихий голос совісті, звернений не просто до світу, а до серця кожної людини, як нагадування про її богообраність, вище від якої нічого бути не може. *«Через життя святих страстотерпців, як через Євангеліє, образ лагідного і страждаючого Спасителя увійшов у серце давньоруського народу навіки як найзаповітніша його святиня...»¹³*.

Великим є значення дивного подвигу святих князів Бориса й Гліба, що з'явилися першим цвітом давньоруського Православ'я. Їх коротке життя та мужня смерть показують, як швидко і рясно піднялося на нашому ґрунті насіння віри, запроваджене їхнім батьком Хрестителем Русі, святим рівноапостольним великим князем Володимиром. Подвиг Бориса й Гліба знаменує появу на Русі нового чину святих з числа християнських мучеників, названих страстотерпцями за страждання в ім'я Ісуса Христа, через підступи одновірців¹⁴.

¹⁰ *Апотропей* (др.-грец. «що відвертає біду») – магичний предмет, якому в давнину приписували властивості оберігати людей, тварин, оселівідзких сил. Апотропеї часто представляли собою зображення страхітливих божеств і звірів: Горгони, карлика Біса, лева, грифона та інші.

¹¹ Федотов Г. Святыя Древней Руси. – [Електронний ресурс].

¹² Там само.

¹³ Бычков В. В. Русская средневековая эстетика XI-XVII веков. – М., 1995. // *Цитата по: Денисенко Дмитрій, прот., Кузык Б. Борис и Глеб. Жизнь, подвиги, чудеса первых русских святых: Духовное чтение для познания истории Святой Руси.* – Д., 2005. – С. 10.

¹⁴ Денисенко Дмитрій, прот., Кузык Б. Борис и Глеб. Жизнь, подвиги, чудеса первых русских святых: Духовное чтение для познания истории Святой Руси. – Д., 2005. – С. 10-11.

Аналізуючи життя Бориса і Гліба, ми бачимо, що всі їхні дії втілювали якийсь новий принцип поведінки, близький, за православними поняттями, до досконалості. Очевидно, що в мирському житті Борис і Гліб належали до людей, чийм головним заняттям і призначенням було владарювання над народами. Але цілком очевидно й інше: погляду братів відкрилося щось куди набагато цінніше, ніж влада земна. По суті справи, те, що сталося з Борисом і Глібом – не трагедія влади, але

«трагедія носіїв моральної свідомості в аморальну життя перед явищем зла: не людина чіпляється і тримається за владу, а влада – залюдину, бо вона не може уявити собі, що можна бути вільним щодо до неї. У цьому сенсі історія Бориса і Гліба зберігає свою актуальність і в наш час: її уроки вирости в ціні»¹⁵.

Отже, свобода стосовно влади – ось головна відмінна риса Бориса і Гліба як державних мужів. Це свобода виняткова, свобода в ім'я блага вищого, морального й духовного. Князі втіляли особливо близький слов'яно-українській душі ідеал правителя, який повинен володіти величезним духовним багатством, що дозволяє бачити «глибше» і «вище» від влади як такої, а значить, слідувати у своєму служінні згідно з певними абсолютними законами, встановленими Творцем¹⁶.

Чи актуальна ця історія і в наші дні? Звичайно, що так, особливо сьогодні, як ніколи. Сучасний світогляд близький до язичницького. Боротьба за владу та наживу, прагнення до матеріального накопичення, популярність чаклунів і відьом, презирство до «лузерів», «лохів». І так потрібні зараз моральні приклади нестяжательства, милосердя, доброти¹⁷.

Деякі роки тому, влітку 2009 року, на виставці Іллі Глазунова відбувся примітний діалог. На багатонаселеній картині «Вічна Росія» високий гість – на той час прем'єр-міністр Російської Федерації В. В. Путін – звернув увагу на святих Бориса і Гліба. «Борис і Гліб – святі, це зрозуміло. Але вони все віддали без боротьби. Це не може бути

¹⁵ Бычков В. В. Русская средневековая эстетика XI-XVII веков. – М., 1995. // *Цитата по: Денисенко Дмитрій, прот., Кузык Б.* Борис и Глеб. Жизнь, подвиги, чудеса первых русских святых: Духовное чтение для познания истории Святой Руси. – Д., 2005. – С. 13-14.

¹⁶ Денисенко Дмитрій, прот., Кузык Б. Борис и Глеб. Жизнь, подвиги, чудеса первых русских святых: Духовное чтение для познания истории Святой Руси. – Д., 2005. – С. 14.

¹⁷ Сергеева М. Почему были канонизированы Борис и Глеб? – [Электронный ресурс].

прикладом для нас. Лягли і чекали, поки їх уб'ють». Ілля Сергійович Глазунов погодився з державним мужем: «Мені це чуже».

Здається, співрозмовники не лицемірили, не лукавили: Глазунов усе життя оспівував героїку ратного подвигу; Путін – як спортсмен, офіцер КДБ і політичний діяч – виховав у собі дух переможця, чемпіонський характер. А святість Бориса і Гліба проявилася саме в тому, що вони «все віддали без боротьби». Правда, не зовсім «все», а все мирське, матеріальне.

«Це ж безглузда смиренність! Вони потурали злу, фактично допомогли Святополку утвердитися на престолах. Якщо Святополк діяв за намовою лукавого – у чому ж подвиг святих?»,

– такі вигуки і запитання звучать у будь-якій аудиторії, коли мова заходить про Бориса й Гліба.

Важко поєднати наші уявлення про героїзм, про перемогу з образами князів, які могли б чинити опір злочинцю, могли б кинути в бій дружину, але обрали частку жертви та вічне життя.

Смирення... Як важко гордовитій сучасній людині приміряти цю якість на себе. Від інших ми щодня вимагаємо смирення, це нам дається легко. Борис і Гліб спаслися, не переступивши Христових заповідей смирення.

Ще їх батько князь Володимир, «пізнавши істинного Бога», відмовлявся від звичних привичок, які в минулі роки приносили йому перемоги і славу. Багатьом добре відомий цей епізод літопису:

«Живяше же Володимир в страхе Божиим. И умножишиа зело разбоеве и реша епископи Володимеру: се умножишиа разбойници, почто не казниши их? Он же рече им: боюсь греха. Они же реша ему: ты поставлен еси от Бога на казнь злым, а добрым на милование. Достоит тиказнити разбойники, но со испытанием. Володимер же отверг виры, нача казнити разбойников»¹⁸.

У цьому притчевому сюжеті князь двічі проявив здатність до смирення. Спершу він скасував смертну кару, показавши, що гріха він боїться більше, ніж ослаблення власної влади... А потім не став наполягати на своєму максималізмі, підкорився умовлянням єпископів! У колишні роки могутній князь своїх рішень не відміняв.

¹⁸ Замостьянов А. Борис и Глеб: «Легли и ждали, пока убьют»? – [Електронний ресурс].

У древній Русі вмiли найскладнiшi, далекi вiд язичництва євангельськi заповiдi сприймати як щось просте i зрозумiле. Адже i Борис, i Глiб здiйснили свiй подвиг, коли пiсля Хрещення Русi не минуло й тридцяти рокiв. Термiн незначний! Князi-страстотерпцi були з першого поколiння руських людей, яких хрестив князь Володимир¹⁹.

I в теперiшнiй час, дивлячись на приклад мученикiв-страстотерпцiв, усi явища життя, усе доступне нашому iндивiдуальному чуттєвому сприйняттю i так само iндивiдуальному теоретичному пiзнанню, усе, чим ми володiємо (як нам здається!) через наші власнi властивостi, – усе це повинне бути розп'яте i поховане, вiддане смертi як твердиня нашої єгоїстичної самовпевненостi, щоб стати жертовнiстю i самовiддачею в любовi.

Ось чому християни хрестяться не тiльки пiд час молитви, а й перед кожною справою, осiняючи себе хресним знаменням. Кожна обставина, кожне явище щоденностi повинне бути позначене знаком оживляючої смертi, знаком покiрностi Отцiвськiй волi, тобто волi самого життя. Насправдi, Хрест – це не просто сентиментальне або морально-повчальне нагадування про подiї минулого, а символ i знак прийняття образу буття Христового, який є Життя. Тому Хрест як прояв життя – того життя, на якому будується Церква i уповання вiрних, – не випадково ставиться на могилах померлих, запевняючи таким чином входження їх до Царства живих.

Християнам сучасностi слiд вчитися християнськoї мудростi, учитися довiряти Промислу Божому й дякувати Йому за все, що вгодно Йому послати в нашому життi – не тiльки за радостi, але й скорботи, не тiльки за солодке, а й гiрке. Бо, роблячи так, ми покажемо себе наслiдувачами святих, якi перемогли свiт з його гiркотою i сумом, перемогли його вiрою i славослiв'ям Богovi. Якщо ж ми будемо наслiдувачами святих, якщо навчимося їхнiй вiрi, то й нас Господь прилучить до їхнього сонму, удостоїть їхньої нагороди i приведе в їхнє Царство – Царство вiчного життя i славослiв'я Богovi.

¹⁹ Замостьянов А. Борис и Глеб: «Легли и ждали, пока убьют»? – [Електронний ресурс].

Список джерел і літератури:

1. *Біблія*. Книги Священного Писання Старого та Нового Завіту. – К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2004. – 1416 с.
2. Борис и Глеб. // Православная энциклопедия. – Т. 6. – С. 44-60. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravenc.ru/text/153171.html>
3. Денисенко Димитрий, протоіерей; Кузык Б. Борис и Глеб. Жизнь, подвиги, чудеса первых русских святых: Духовное чтение для познания истории Святой Руси. – Д.: АРТ-ПРЕСС, 2005. – 244 с.
4. Замостьянов А. Борис и Глеб: «Легли и ждали, покаубьют»? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravmir.ru/boris-i-gleb-legli-i-zhdali/>
5. Иларион (Алфеев), игум. Вы – свет мира. Беседа о христианской жизни. – Клин: Фонд «Христианская жизнь», 2000. – 312 с.
6. Катанский А. Догматическое учение о семи Церковных таинствах в творениях древнейших отцов и писателей Церкви до Оригена включительно, – СПб., 1877, – 423 с.
7. Попов Е., прот. Нравственное богословие. Для мирян.: В 2-х ч. – СПб., 1901. – 1087 с.
8. Сергеева М. Почему были канонизированы Борис и Глеб? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravmir.ru/pochemu-byli-kanonizirovany-boris-i-gleb-2/>
9. Федотов Г. Святые Древней Руси. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://azbyka.ru/tserkov/svyatye/svyatye_i_podvizhniki/fedotov_svyatrus_1g_05_all.shtml
10. Феофан (Говоров) Затворник, свт. Слова на Господские, Богородичные и торжественные дни. – М.: «Отчий дом», 2010. – 424 с.
11. Шмеман Александр, протопресв. За жизнь мира. – М., 2003. – 112 с.

